

Converter la savida en amur activa

30 onns «Cardientscha en il segund mund»

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **In'istituziun che fa onur a noss chantun sco lieu da naschientscha, a Turitg sco sedia ed a la Svizra insomma po festivar quest onn ses 30avel anniversari. Ils 10 da fanadur 1972 a Cuira han il cussegl da la Baselia evangelica reformada grischuna ed uestg Johannes Vonderach (1916–1994) fundà l'institut ecumenic «Cardientscha en il segund mund» (CSM).** La revista da lez institut resumescha quels trenta onns en plis artitgels dal davos numer da 2001 (1).

Infirmar da las persecuziuns

L'iniziant era preditgant Eugen Voss, lezza giada a San Murezzan, descendent d'ina famiglia svizra da Russia. 1968 ha'l referì avant la sinoda evangelica areguard ils cristians en Russia; lezza «l'ha lur incumbensà d'elavurar in project per infirmar meglier il public svizzer davart las persecuziuns da las baselgias e las violaziuns da dretgs umans en ils pajais dal bloc da l'ost. Voss ha propost ch'in institut cun ina revista ed autras publicaziuns lavuria davart lezzas dumondas e rimnia documents correspondents (...). Durant passa quindesch onns (...) eri ordvart grev da communitgar cun l'autra part da l'Europa, cunzunt areguard religiun e baselgias. Be cun bregia e stenta pudev'ins sa far in maletg segir da la sort da cristians, gidieus e musulmans. CSM (...) ha stgaffi e tgirà relaziuns intensivias e regularas cun numerus partenaris fidads (...). Il Departament federal dals affars externs ha consultà 1985 Eugen Voss sco expert» (p. 10). Tiers è vegnì 1982 l'agid cun cudeschs religios, tenor la devisa da l'iniziant: «Converter la savida en amur activa» (p. 2). Las infurmaziuns derasadas da CSM eran in cuntrappais tar l'indulgenza da blera gliued en noss «emprim mund» areguard ils rescims communistes e lur persecuziuns religiosas. Dus spiuns da la Republica «democratica» tudestga han perquai «undrà» l'institut cun lur atenziun. Il

teolog Romedi Arquint descriva sco suanda il destin d'in da quels spiuns: «Sunter la vieuta è'l vegnì en Grischun sco preditgant provisorio, en ina plaiv da Partenz ch'al avess tegnì gugent sco plevon. La Sinoda grischuna ha refusà d'al recepir, schebain ch'el aveva s'enriclà publicamain da ses 'putgà da giuventetgna'. El n'è betg vegnì liber dal suspect ch'el saja in communist maschrà» (2).

L'agid crescha dapi 1990

Dapi ils onns da grazia 1989–1990 basegnan ils cartents dal «segund mund» autras furmas d'agid. Scheffredatur Erich Bryner: «Bliers partenaris (...) ans han supplitgads da (...) cuntinuar la lavur d'infurmaziun e d'augmentar noss agid activ. Sunter du-desch onns pon ins constatar ch'igl ha sa verifitgà da lavurar enavant sut las cundiziuns novas. A l'entschatta dals onns novanta èn naschids [là] problems numerus ch'èn lura daventads pli acuts ed ans fatschentan mintga di, per exempel la redeterminaziun dal rapport tranter stadi e baselgias, la posiziun nova da las cuminanze religiosas (...), la perdita fitg derasada da l'orientaziun spiertala, la reconstruziun da las structurass ecclesiasticas, ma er in naziunalissem collià cun facturs religios, particularissem confessional (...), las bleras guerras (anteriura Jugoslavia, Tschetschenia e. u. v.), l'antisemitismus resveglià, l'elavuraziun dal passà e. u. v. Noss public en l'Europa mesauna e da l'ost ans dat adina puspè part ch'el prezieschia noss rapports sco objectiv, abundants e fidads, perquai ch'els supereschian ils cunfins da pajais e baselgias en spiert ecumenic. Noss lavur enclegiainsa adina dapli sco forum da discussiun tranter Occident ed Orient» (p. 11). CSM ha promovì fitg ses agid direct al mund antruras communist, cunzunt la Russia, dentant era singulas terras da l'Europa sco la Pologna, Rumenia ed Ungaria. Susanne Kummer rapporta manidmain davart l'agid en Transilvania cun sia ferma minorità ungaraisa, per exempel in asil da vegls ed ina canorta nova per uffants a Târgu Mures/Ma-

rosvásárhely, ina chasa da dimora e cuminanza da lavur per mats en la provinza Harghita e cunzunt, a Cluj-Napoca/Kolozsvár, ina chasa nova per giuvens fitg impedids ed ina canorta per uffants: «Quels da 12 e 13 onns sun a scola durant il di (...). In magister pensiunà als gida a far ils pensums (...). La damaun, cur ch'ils pli pitschens arriván, datti blera lavur. L'emprim vegnan els splugliads, lavads e tratgs en cun vestgids nets, lura datti da mangiar. L'uraziun da maisa din ins adina per rumen ed ungarais, e quai avant e sunter la tschavera» (p. 32). Tant Bryner sco Kummer punctueschan perquai che CSM basegnia il sustegn da fautors.

In orientalist universal

L'institut basegna er umans adisads a superar cunfins. Tar el lavura dapi october 2001 in globtrotter oriund da Spiss en la Val Samignun. Il Tirolais Heinz Gstrein è orientalist en omadus senns dal pled. 1969–1985 è'l stà correspondent da Radio DRS e la «Neue Zürcher Zeitung» en l'Egipta, responsabel per il Proxim Orient e l'Africa dal nord. Quella giada frequentava'l gruppas misticas musulmanas, quels «sufids» perscrutads da l'orientalista tudestga Annemarie Schimmel; a medem temp rapportava'l adina puspè davart la minorità cristiana en l'Egipta. L'autur da questas lingias ha emprendì d'enconuscher persunalmain Gstrein enturn 1980, cur ch'el referiva adina puspè a Turitg davart l'Orient - ina giada schizunt avant ina cuminanza gidieua, davart ils gidieus en la Republica islamica da l'Iran. Quai è però be ina vart da ses orientalissem. En la revista numnada sura sa preschenta'l uschia: «Jau hai studegià la teologia da las baselgias orientalas en la Scola auta dal patriarchat sper Istanbul (...), lura en l'Institut russ da Paris (...), plinavant linguatgs ed istorgia a Puntina e Vienna. A la vart pratica da 'l'amur activa' m'han pinà cunzunt onns da lavur 1990–1995 en l'Albania e Bieloruscia, a Moscva ed en autras citads russas; là hai emprendì d'enconuscher, savend endirond jau

mez, la sort da quels che pateschan dapli giufuns sut il squitsch social. Gist l'imni da Nadal da las baselgias orientalas numna il Salvader naschì per nus 'glisch da savida' e lura 'sulegl da gistia'. Noss cuminanza da CSM duai sa pinar (...) per purtar en l'Orient dapli savida religiosa e dapli gistia sociala en l'onn nov » (p. 2).

Ils Uigurs, pievel tirc emblidà

In bun islamolog sco Gstrein è segir al dretg lieu tar CSM. La guerra en l'Afganistan ha fatg endament in sectur emblidà dal «segund mund» antruras sovietic, quels stadis cun populaziuns musulmanas tranter lez pajais, la China e Russia. Quel sectur numnav'ins pli baud «Tirchestan dal vest» perquai che là discurren cunzunt linguatgs tircs. Il martgadant e viaggiatur da Vaniescha Marco Polo (1254–1324) è i en China entras lez intschess, traversond lura quel ch'ins ha numnà pli tard «Tirchestan da l'ost» e ch'ins enconuscha oz cunzunt sut il num chinai «Xinjiang» («cunfin dal vest», 1 600 000 km², 17,5 milliuns olmas). Il Tirchestan da l'ost, aifer la China comunista, furma la Regiun autonoma (RA) dals Uigurs, in pievel tirc musulman da set milliuns. La pressa svizra infurmescha gia daditg dal squitsch che paisa sin els: «La Partida comunista chinai regia il Xinjiang senza dubi cun direzza. 'Amnesty International' (AI) rapporta regularmain da violaziuns evidentas da dretgs umans. En ils davos dus onns, tenor sias infurmaziuns bain fundadas, han ins arbitraramain arrestà ed empraschunà millis persunas, las mettend en champs da lavur sfurzada u las condemnond entras procedura summarica. En las praschuns da nausch num da la RA bassegian millis per motifs politics, varsaquants dapi l'entschatta dals onns novanta. Tenor AI vegni torturà en il Tirchestan da l'ost anc dapli ch'en il rest da China, e quai cun metodos svanidas schizunt da Tibet e la RA mongola [cun autras minoritads etnicas e religiosas sut squitsch, G. S.-C.]. Ins sentenziescha adina puspè a

mort rotschas Uigurs; i para che las autoritads mazzian bliers senza process. AI concluda ch'ils dretgs socials, economic e culturals dals Uigurs diminueschian da cuntin (...) e che lez pievel na possa tuttina betg exprimer le galmain ses quitads e giavischs» (3). Cun passa ina milliarda subdits ed in pievel da majorità da 91% po la partida surventscher la resistenza da tschellas etnias, translocond entirs trieps da purs, lavurers e mastergnants chinai tar ils Mongols, Tibetans ed Uigurs. La chapitala da la RA uigura, Umrutshi, è uss ina citad moderna d'in milliun olmas cun 80 % Chinai etnic. Il politolog Samuel P. Huntington punctuescha: «Ils Uigurs ed autras gruppas musulmanas da Xinjiang cumbattan l'assimilaziun chinai e promovon contacts cun lur parents etnic e religios da las anteriuras republicas sovieticas» (4). En ina da lezzas, l'Aserbaigian, raquint'ins ina sgnocca futuristica che va en in'otra direzziun. 2050 duain la China e Russia furmar in sulet stadi manà da Chinai. «Be pli enturn Moscva dessi ina pitschna RA russa» (5). Quai na para betg uschè utopic, sch'ins patratga a l'alcoholissem e la demoralisaziun che regian oz en Russia e schizunt en sia armada. En mintga cas resta anc blera lavur per CSM, saja quai en lez pajais, en Tirchestan u en l'Europa.

1) **Glaube in der 2. Welt, 2001/12, Turitg (ISSN 0254-4377). Adressa: Postfach 9329, 8036 Turitg. Fax 043 3222240. Posta electronica: g2w@kirchen.ch. Conto da schec postal per duns: Turitg 80-15178-0.**

2) **Romedi Arquint, Theologen als Stasi-Spitzel, en: «Neue Zürcher Zeitung», 11 da schaner 2002, p. 57.**

3) **Kashgar - gefährdete uigurische Oase, en: «Neue Zürcher Zeitung», 17 da fanadur 2000, p. 4.**

4) **Samuel P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Ediziun da giaglioffa. Londra (Touchstone Books, ISBN 0-684-81987-2) 1998, p. 255.**

5) **Peter Scholl-Latour, Das Schlachtfeld der Zukunft. Zwischen Kaukasus und Pamir. Ediziun da giaglioffa. Minca (Goldmann, ISBN 3-442-12768-8) 1998, p. 564.**